

'ਖੰਭਾਂ ਵਾਲਾ ਘੋੜਾ' ਦਾ ਰੂਪ-ਵਿਗਿਆਨ

ਡਾ. ਦੇਵਿੰਦਰ ਕੌਰ ਯੂ. ਕੇ.

ਖੰਭਾਂ ਵਾਲਾ ਘੋੜਾ ਵਰਿੰਦਰ ਪਰਿਹਾਰ ਦੀ ਤੀਸਰੀ ਕਾਵਿ-ਪੁਸਤਕ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ 'ਮੈਂ ਕਿਤੇ ਹੋਰ ਸੀ' ਅਤੇ 'ਕੁਦਰਤ' ਵਿਚ ਉਸਨੇ ਆਪਣੀ ਕਾਵਿ-ਯੋਗਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰਮਾਣ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਆਪਣੀ ਪਹਿਲੀ ਕਾਵਿ-ਪੁਸਤਕ 'ਮੈਂ ਕਿਤੇ ਹੋਰ ਸੀ' ਨਾਲ ਉਸਨੇ ਨਵੀਂ ਚੇਤਨਾ ਦਾ ਪਰਿਚੈ ਕਰਵਾਇਆ, 'ਕੁਦਰਤ' ਵਿਚ ਉਸਨੇ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਗਲੋਬ ਤੇ ਫੈਲ ਰਹੇ ਪਰਦੂਸ਼ਣ ਦੇ ਮਸਲੇ ਨੂੰ ਬੜੀ ਸ਼ਿੱਦਤ ਅਤੇ ਈਮਾਨਦਾਰੀ ਨਾਲ ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਸਿਰਜਿਆ, ਅਤੇ ਖੰਭਾਂ ਵਾਲਾ ਘੋੜਾ ਵਿਚ ਉਸਨੇ ਸ਼ੁੱਧ ਰੂਪ ਦੀ ਪੱਧਰ ਤੇ ਵਿਚਰਣ ਵਾਲੀ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਸਿਰਜਣ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਸ਼ਾਇਦ ਇਹ ਅੱਜ ਦੇ ਉਪਭੋਗਤਾ ਵਾਦੀ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਕਾਵਿ-ਆਨੰਦ ਦੀ ਧਰਾਤਲ ਤੇ ਵਿਚਰਣ ਦਾ ਪਰਿਆਸ ਹੈ।

ਵਰਿੰਦਰ ਪਰਿਹਾਰ ਨੇ 'ਮੈਂ ਕਿਤੇ ਹੋਰ ਸੀ' ਵਿਚ ਮਨੁੱਖੀ ਮਨ ਦੀਆਂ ਜਟਿਲ ਪਰਤਾਂ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਰਾਹੀਂ ਨਵੀਂ ਚੇਤਨਾ ਵਾਲੀ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਸਿਰਜਣ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਏਥੋਂ ਤਕ ਕਿ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਵਾਪਰਣ ਵਾਲੇ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਹਾਦਸਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਉਸਨੇ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨਕ ਧਰਾਤਲ ਤੇ ਪਰਤੱਖਿਆ ਅਤੇ ਕਾਵਿ ਧਰਾਤਲ ਤੇ ਸਿਰਜਿਆ। ਉਸਦੀ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਸੰਰਚਨਾਤਮਕ ਬਿੰਦੂ ਸ੍ਰੈ ਉਪਰ ਕੇਂਦਰਿਤ ਸੀ। ਇਕ ਮਿਸਾਲ ਦੇਣੀ ਚਾਹਵਾਂਗੀ:-

''ਕੱਲ੍ਹ ਵਾਂਗ
ਪਰਸੋਂ ਜਾਂ ਨਰਸੋ ਵਾਂਗ
ਸ੍ਰੈ ਨੂੰ ਪੁਛਦਾ ਹਾਂ:

ਕੀ ਬੀਵੀ ਅੱਜ ਵੀ ਕੰਮ ਤੋਂ ਪਰਤ ਆਵੇਗੀ
ਕੀ ਬੱਚੇ ਨੱਚਦੇ ਗਾਉਂਦੇ
ਅੱਜ ਵੀ ਸਕੂਲੋਂ ਮੁੜ ਆਵਣਗੇ
ਮਾਂ ਅੱਜ ਵੀ
ਰੁਮਾਲ ਵਿਚ ਕੜਾਹ ਪ੍ਰਸਾਦ ਵਲ੍ਹੇਟੀ
ਗੁਰਦਵਾਰਿਓਂ ਪਰਤ ਆਵੇਗੀ

ਕਲਾਕ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਵਾਲਾਂ ਨੂੰ ਸੁਣਿਆ
ਤੇ ਚੁੱਪ ਹੋ ਗਿਆ
ਦਿਲ ਵੀ ਮੇਰਾ ਇਕ ਪਲ ਲਈ
ਧੜਕਣੋਂ ਰੁਕ ਗਿਆ

ਇਸ ਚੁੱਪ ਵਿਚ ਇੱਕਲਾ ਬੈਠਾ
ਸੱਜੇ ਧਜੇ ਲਾਉਂਜ ਵਿਚੋਂ ਸੁਣ ਰਿਹਾਂ--

ਬਲ ਰਹੀਆਂ ਸੁੱਕੀਆਂ ਲੱਕੜਾਂ ਦੀ ਕਰੜ ਕਰੜ

(ਮੈਂ ਕਿਤੇ ਹੋਰ ਸੀ, ਪੰਨੇ 21-22)

ਉਪਰੋਕਤ ਅੰਕਿਤ ਸਤਰਾਂ ਸ਼ਾਇਰ ਦੀ ਸ਼੍ਰੀ ਚੇਤਨਾ ਦੀ ਮਦਦ ਰਾਹੀਂ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਤੌਰ ਤੇ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਵਾਪਰਨ ਵਾਲੇ ਹਾਦਸੇ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦੀ ਜੀਵਨ-ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿਚੋਂ ਦੀ ਲੰਘਾ ਕੇ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਸ਼ਾਇਰ ਦੀ ਸ਼੍ਰੀ ਚੇਤਨਾ ਵਾਸਤਵਿਕ ਪੱਧਰ ਤੇ ਆਪਣੇ ਘਰ ਦੇ ਲਾਊਂਜ ਵਿਚ ਬੈਠੀ ਹੈ ਲੇਕਿਨ ਮਾਨਸਿਕ ਪੱਧਰ ਤੇ ਆਪਣੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਜੀਆਂ ਨਾਲ ਇਕੋ ਵੇਲੇ ਜੁੜੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਇਕ ਮਨ ਇਕੋ ਵੇਲੇ ਕਈ ਧਰਾਤਲਾਂ ਤੇ ਵਿਚਰਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚੋਂ ਬਹੁ ਪਰਤੀ ਧੁਨੀਆ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ।

'ਕੁਦਰਤ' ਕਾਵਿ-ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਸ਼ਾਇਰ ਦਾ ਧਿਆਨ ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਣ ਵਿਚੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਮੁੱਖ ਖ਼ਤਰੇ 'ਪਰਦੂਸ਼ਣ' ਨਾਲ ਜਾ ਜੁੜਦਾ ਹੈ। ਗਲੋਬਲ ਵਾਰਮਿੰਗ ਦਾ ਰੌਲਾ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਚਾਰੇ ਪਾਸੇ ਪੈ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਏਥੇ ਸ਼ਾਇਰ ਦਾ ਸ਼੍ਰੀ ਇਸ ਵਿੱਚੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਖ਼ਤਰਿਆਂ ਪ੍ਰਤੀ ਚੇਤਨਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸਦਾ ਇਲਾਜ ਕੁਦਰਤ ਨਾਲ ਜੁੜਣ ਵਿਚੋਂ ਲੱਭਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਸ਼ਾਇਰ ਦੀ ਸਾਰੀ ਵਫ਼ਾ ਲੋਕਾਈ ਨਾਲ ਹੈ, ਸਮੁੱਚੀ ਦੁਨੀਆ ਨਾਲ ਹੈ। ਕਹਿਣ ਤੋਂ ਭਾਵ ਸ਼ਾਇਰ ਦਾ ਕਾਵਿ-ਸਰੋਕਾਰ ਵਡੇਰਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਹਿਲੀ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ 'ਸ਼੍ਰੀ' ਤੋਂ ਤੁਰ ਦੂਜੀ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ 'ਪਰ' ਅਰਥਾਤ ਦੁਨੀਆ ਨਾਲ ਉਹ ਆਪਣਾ ਨਾਤਾ ਜੋੜ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਦੇ ਆਰੰਭ ਵਿਚ ਹੀ ਸ਼ਾਇਰ 'ਇੱਕ ਕਵਿਤਾ ਭਵਿੱਖ ਦੀ' ਵਿਚ ਇਹ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਇੱਕ ਦਿਨ ਬਿਰਖ ਦੁਨੀਆ ਵਿਚੋਂ ਗ਼ੈਰ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋ ਗਿਆ ਤਾਂ ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਸ਼੍ਰੋਤ ਕਾਗ਼ਜ਼ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕਵਿਤਾ ਕਿਵੇਂ ਅਤੇ ਕਿਉਂ ਹੋਵੇਗੀ? ਇਹ ਬੜਾ ਵੱਡਾ ਸਰੋਕਾਰ ਹੈ ਜਿਸਨੂੰ ਸ਼ਾਇਰ ਪੁਸਤਕ ਦੇ ਆਰੰਭ ਵਿਚ ਦਰਸਾ ਦੇਂਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮੁੱਚੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਗਲੋਬਲ ਮਸਲਿਆਂ ਬਾਰੇ ਚੇਤਨਾ ਕਰਵਾ ਕੇ ਕੁਦਰਤ ਵਿਚ ਉਸਦਾ ਹੱਲ ਲੱਭਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਬਹੁਤ ਵੱਡੇ ਸ਼ਾਇਰ ਵਰਡਸਵਰਥ ਨੇ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਮਹੱਤਵ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਵੱਡੇ ਸ਼ਾਇਰ ਪ੍ਰੋਫ਼ੈਸਰ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ਵੀ ਕੁਦਰਤ ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਇਕਮਿਕਤਾ ਨੂੰ ਬਾਖ਼ੂਬੀ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਵਰਿੰਦਰ ਪਰਿਹਾਰ ਨੇ ਆਪਣੀ ਇਸ ਕਾਵਿ-ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਪ੍ਰਤੀ ਆਪਣੇ ਪਾਠਕਾਂ ਅੰਦਰ ਚੇਤਨਾ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਕਰਨਾ ਨਾਲ ਨਜਿੱਠਣ ਦਾ ਰਾਹ ਵੀ ਸੁਝਾਇਆ ਹੈ। ਇੱਕ ਮਿਸਾਲ ਕੁਦਰਤ ਕਾਵਿ-ਪੁਸਤਕ ਵਿਚੋਂ ਪੇਸ਼ ਕਰਨੀ ਚਾਹਵਾਂਗੀ:-

''ਸਨਸਨੀਖੇਜ਼ ਖਬਰਾਂ ਭਰਿਆ
ਇੰਟਰਨੈੱਟ ਮੈਂ ਪੜ੍ਹਦਾ

ਛੇਦ ਓਜ਼ੋਨ ਦਾ
ਮੁਰੰਮਤ ਹੋ ਰਿਹਾ
ਆਸਟ੍ਰੇਲੀਆ ਦੇ ਨਕਸ਼ੇ 'ਤੇ ਘੱਟਕੇ
ਹਨ ਕਿਸੇ ਵੱਡੇ ਜ਼ਜ਼ੀਰੇ ਜਿੱਡਾ ਰਹਿ ਗਿਆ
ਕਾਰ ਸਟਾਰਟ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ
ਬਾਬੂ ਅੱਜ ਥੋੜ੍ਹਾ ਡਰ ਗਿਆ
ਉਹਦਾ ਪੁੱਤ ਪਲੇਠਾ ਅੰਦਰ
ਦਮੇ ਦੀ ਖਾਂਸੀ ਖੰਘ ਰਿਹਾ

ਕੋਸਦਾ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਨੂੰ ਬਾਬੂ, ਬਰਤਾਉਂਦਾ
ਕਾਰ ਬੰਦ ਕਰਕੇ
ਅੱਜ ਤੁਰ ਕੇ ਹੀ ਦਫਤਰ ਜਾ ਰਿਹਾ

(ਕੁਦਰਤ, ਪੰਨੇ, 284-85)

ਆਪਣੀ ਤੀਸਰੀ ਕਾਵਿ-ਪੁਸਤਕ 'ਖੰਭਾਂ ਵਾਲਾ ਘੋੜਾ' ਵਿਚ ਵਰਿੰਦਰ ਵਧੇਰੇ ਸੂਖਮ ਅਤੇ ਕਾਵਿਕ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਦੀ ਖੂਬਸੂਰਤੀ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਹਰ ਕਵਿਤਾ ਆਪਣਾ ਕਾਵਿ-ਸਿਧਾਂਤ ਆਪ ਲੈ ਕੇ ਜੰਮਦੀ ਹੈ। ਹਰ ਕਵਿਤਾ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਤੋਂ ਵੱਖਰੀ ਹੈ। ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਦੀ ਹਰ ਕਵਿਤਾ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਵੱਖਰਾ ਬਿੰਬ ਅਤੇ ਖੂਬਸੂਰਤੀ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਮਿਸਾਲ ਲਈ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਖੰਭਾਂ ਵਾਲਾ ਘੋੜਾ ਨਜ਼ਮ ਨੂੰ ਹੀ ਲਓ, ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਰਚਣ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਅਤੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਪ੍ਰਤੀ ਹਾਂ-ਮੁਖ ਨਜ਼ਰੀਆ ਦੋਵੇਂ ਪਰਤਾਂ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਵਿਚ ਰਚੀਆਂ ਮਿਚੀਆਂ ਹਨ। ਅਗਰਭੂਮੀ ਤੇ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਰੂਪ ਉਜਾਗਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਰੂਪ ਦੀ ਨੁਹਾਰ ਮਿਥਿਕ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਵਾਲੀ ਹੈ। ਮਿਥਿਕ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਮਿਥਿਕ ਬਿੰਬ ਖੰਭਾਂ ਵਾਲਾ ਘੋੜਾ ਨਾਲ ਸੋਹਣੀ ਦੇ ਪਿੱਠ ਤੇ ਸਵਾਰ ਵਿਖਾਉਣ ਵਾਲੀ ਵਾਫਰ ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਵਿਚੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਈ ਹੈ। ਇਹ ਗ੍ਰੀਕ ਮਿਥ ਵਾਲੇ ਖੰਭਾਂ ਵਾਲੇ ਘੋੜੇ ਵਿਚ ਸਿਰਜਿਆ ਵਿਸਥਾਰ ਵੀ ਹੈ। ਘੋੜਾ ਇੱਕਲਾ ਨਹੀਂ, ਸੋਹਣੀ ਨੂੰ ਪਿੱਠ ਤੇ ਬਿਠਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਲ ਘੋੜੇ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਵਿਚ ਵਾਧਾ ਹੋਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਪ੍ਰਤੀ ਹਾਂ ਮੁਖ ਨਜ਼ਰੀਆ ਵੀ ਜੁੜਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਰੂਪ ਦੀ ਹੋਰ ਖੂਬਸੂਰਤੀ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਸਨੂੰ ਕੇਵਲ ਕੁਝ ਸਤਰਾਂ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਨਾਲ ਸਮਝਾਇਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਇਸ ਲਈ ਪੂਰੀ ਕਵਿਤਾ ਮਿਸਾਲ ਵਜੋਂ ਪੇਸ਼ ਕਰਨੀ ਚਾਹਵਾਂਗੀ:-

"ਹਾਂ -

ਮੈਂ ਘਾਹ ਉੱਗਦਾ
ਫੁੱਲ ਖਿੜਦਾ
ਮੁਰਝਾਉਂਦਾ ਵੇਖਿਆ

ਭੁੱਖਾ ਪਿਆਸਾ ਕਈ ਦਿਨ
ਜ਼ਮੀਨ ਨਾਲ ਕੰਨ ਲਾ ਬੈਠਾ ਰਿਹਾ

ਭਰਿਆ ਘਰ ਮੁੜਿਆ
ਸਮੁੰਦਰ ਕੰਢੇ ਤੁਰਿਆ

ਵੇਖਿਆ -

ਪਿੱਛੇ ਮੇਰੇ
ਖੰਭਾਂ ਵਾਲਾ ਘੋੜਾ ਉੱਡਦਾ ਆ ਰਿਹਾ
ਪਰੀ ਨਵੀਂ
ਉਹਦੀ ਪਿੱਠ ਤੇ
ਸਜੀ ਬੈਠੀ ਸਵਾਰ ਸੋਹਣੀ

ਮੈਂ ਹੈਰਾਨ ਰਹਿ ਗਿਆ"

(ਖੰਭਾਂ ਵਾਲਾ ਘੋੜਾ, ਪੰਨਾ, 102)

ਉਪਰੋਕਤ ਕਵਿਤਾ ਸ਼ਾਇਰ ਦੀ ਮੌਲਿਕ ਕਵਿਤਾ ਬਣ ਗਈ ਹੈ ਕਿਉਂ ਕਿ ਉਸਨੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਮਿਥ ਦਾ ਰੂਪ ਪਰਿਵਰਤਨ ਕਰ ਦਿਤਾ ਹੈ। ਖੰਭਾ ਵਾਲੇ ਘੋੜੇ ਨੂੰ ਚਿਹਨ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵਰਤ ਕੇ ਖਿਆਲਾਂ ਰੂਪੀ ਸੋਹਣੀ ਸਿਰਜ ਕੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਅਤੇ ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਨਵੇਂ ਅਰਥਾਂ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਨਵੇਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਜੰਮਣ ਲਈ ਖਿਆਲਾਂ ਜਾਂ ਕਲਪਣਾ ਦੇ ਖੰਭਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ, ਕਲਪਣਾ ਬਿਨਾਂ ਸ਼ਾਇਰ ਦੀ ਕਲਮ ਨਿਤਾਣੀ ਹੈ, ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੈ। ਕਵੀ ਆਪਣੇ ਸੰਵੇਦਨੀ ਅੰਤਰੀਵ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਰੂਪਾਂਤਰਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਪ੍ਰਾਪਤ ਮਿਥਾਂ ਨੂੰ ਨਵੇਂ ਰੂਪ ਦੇਂਦਾ ਹੈ। ਏਸੇ ਲਈ ਘੋੜਾ ਇੱਕਲਾ ਨਹੀਂ, ਉਸ ਉੱਪਰ ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਸੋਹਣੀ ਸਵਾਰ ਹੈ। ਇਹ ਰੂਪ ਸਿਰਜਣਾ ਦੀ ਨਵੇਕਲੀ ਨੁਹਾਰ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਪੈਦਾ ਹੋਈ ਸ਼ਾਇਰ ਦੀ ਹੈਰਾਨੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਵਿਸਮਾਦਕ ਰੰਗ ਵੀ ਭਰ ਦੇਂਦੀ ਹੈ।

ਹੋਰ ਨਵੀਂ ਕਵਿਤਾ ਵਾਂਗ ਵਰਿੰਦਰ ਦੀ ਇਹ ਕਾਵਿ-ਪੁਸਤਕ ਵੀ ਅੰਤਰ ਮਨ ਵਾਲੀ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਕਰਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਸ਼ਾਇਰ ਵਾਸਤਵਿਕ ਤੱਥਾਂ ਦੀ ਦੁਕਾਲਕ ਹੋਂਦ ਨੂੰ ਇਕਾਲਕ ਹੋਂਦ ਵਾਂਗ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਦਾ ਹੈ। 'ਮਾਂ ਨੱਚ ਰਹੀ' ਵਿਚ ਸਿਰਜਤ ਕਾਵਿ-ਮੈਂ ਨੂੰ ਮਾਂ ਦੇ ਸਵਰਗਵਾਸ ਹੋਣ ਦਾ ਸੁਨੇਹਾ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਕਾਵਿ-ਮੈਂ ਕੁਝ ਕਾਰਣਾਂ ਵਸ ਮਾਂ ਦੀ ਅਰਥੀ ਨੂੰ ਮੋਢਾ ਦੇਣ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦੀ ਲੇਕਿਨ ਉਸਦੇ ਚੇਤਿਆਂ ਦੀ ਇਕਾਲਕਤਾ ਵਿਚ ਏਨੀ ਵਸ ਗਈ ਹੈ ਕਿ ਕੁਦਰਤ ਦੀ ਮਿੱਟੀ ਵਿੱਚ ਰਲ ਉਹ ਕੁਦਰਤ ਦਾ ਰੂਪ ਹੋ ਗਈ ਜਾਪਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਉਸਨੂੰ ਬੂਟਿਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਮਾਂ ਵੀ ਨੱਚ ਰਹੀ ਮਹਿਸੂਸ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੁਕਾਲਕ ਜਾਂ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਤੌਰ ਤੇ ਮਾਂ ਮਰ ਕੇ ਵੀ ਕੁਦਰਤ ਵਿੱਚੋਂ ਉੱਗ ਕੇ ਹਮੇਸ਼ਾ ਲਈ ਇਕਾਲਕਤਾ ਦੀ ਪੱਧਰ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰ ਗਈ ਹੈ। ਇਕ ਮਿਸਾਲ ਪੇਸ਼ ਹੈ:-

”ਮੈਥੋਂ ਮੋਢਾ ਦੇਣ ਨਾ ਜਾ ਹੋਇਆ
ਦਿਲ ਦਾ ਬਹਾਨਾ ਸੀ
ਅਰਥੀ ਨੂੰ ਬੜੀ ਚਿਰ ਮੇਰੀ ਉਡੀਕ ਰਹੀ

.....

ਅਗਲੀ ਸੁਬਾ ਮੈ
ਧੁੱਪ ਮੀਂਹ ਰੁੱਖਾਂ ਤੇ ਘਾਹ ਨੂੰ
ਕੱਠਿਆਂ ਨੱਚਦੇ ਵੇਖਿਆ
ਸਾਰੇ ਚੁੰਮ ਰਹੇ ਸਨ ਮਿੱਟੀ ਨੂੰ
ਤੇ ਲੱਗਿਆ ਮੈਨੂੰ
ਇਕਮਿਕ ਹੋਈ ਕੁਦਰਤ 'ਚ
ਮਾਂ ਮੇਰਾ ਸਿਰ ਪਲੋਸ ਰਹੀ
ਹਵਾ ਮੀਂਹ ਧੁੱਪ ਹੋਈ -

ਮਾਂ ਨੱਚ ਰਹੀ

(ਉਹੀ, ਪੰਨੇ, 107-08)

ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਰੂਪ ਵਿਗਿਆਨ ਦੀ ਧਰਾਤਲ ਤੇ ਸੁਹਜਾਤਮਕ ਪ੍ਰਤੱਖਣ (aesthetic perception) ਵਾਲੀ ਕਾਵਿ-ਜਗਤ ਦੀ ਕਈ ਥਾਈਂ ਵਰਤੋਂ ਹੋਈ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। 'ਨਵੇਂ ਯੁੱਗ 'ਚੋਂ' ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਇਸਦੀ ਮਿਸਾਲ ਵੇਖੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਸ਼ਾਇਰ ਲਈ ਨਵਾਂ ਯੁੱਗ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਯੁੱਗ ਹੈ ਅਤੇ ਕਵਿਤਾ ਕਲਾ ਜਗਤ ਦਾ ਅਹਿਮ ਰੂਪ ਹੈ। ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਅਤੀਤ ਕਾਲ ਵਿਚ ਲਿਖੀ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਕਵਿਤਾ ਸ਼ਾਇਰ ਅਨੁਸਾਰ ਭੀਖ ਮੰਗਣ ਬਰਾਬਰ ਸੀ। ਭੀਖ ਮੰਗਣ ਤੋਂ ਭਾਵ ਜਦੋਂ ਸ਼ਾਇਰ ਆਪਣੀ ਪਰੰਪਰਾ ਨੂੰ ਬਿਨਾਂ ਨਵੀਂ ਚੇਤਨਾ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਵਰਤ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਦੇ ਸ਼ਾਇਰ ਲਈ ਕਵਿਤਾ ਉਹ ਹੈ ਜੋ ਹਮੇਸ਼ਾ ਨਵੇਂ ਯੁੱਗ ਚੋਂ ਲੰਘਦੀ ਹੈ। ਹਰ ਯੁੱਗ ਦੀ ਆਪਣੀ ਅਹਮਿਅਤ ਹੈ, ਨਵਾਂ ਯੁੱਗ ਜੇ ਕੁਝ ਨਵਾਂ ਲੈ ਕੇ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ ਤਾਂ ਜੋ ਕੁਝ ਉਹ ਦਰਹਦੁਹਰਾਉਂਦਾ ਹੈ ਉਸਦੀ ਭਵਿੱਖ ਲੈ ਕੋਈ ਅਹਮਿਅਤ ਨਹੀਂ ਬਣਦੀ। ਇਸ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਸ਼ਾਇਰ ਲਈ ਨਵੀਂ ਨਸਲ ਦੀ ਹੋਂਦ ਇਸਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ ਕਿ ਅਤੀਤ ਅਤੇ ਇਤਿਹਾਸ ਇਕਮਿਕ ਹੋ ਗਏ ਹਨ ਅਤੇ ਵਰਤਮਾਨ 'ਚ ਸ਼ਾਇਰ ਮਿਜ਼ਾਈਲਾਂ ਦੀ ਛਾਂ ਹੇਠਾਂ ਬੈਠ ਨਜ਼ਮ ਲਿਖ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਏਸ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚੋਂ ਜਿਹੜੀ ਕਵਿਤਾ ਲਿਖੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ ਉਸ ਵਿਚ ਵਰਤਮਾਨ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਤੱਖਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਲੇਕਿਨ ਇਹ ਪ੍ਰਤੱਖਣ ਏਹੋ ਜਿਹਾ ਨਹੀਂ ਜਿਹੜਾ ਵਕਫ਼ੇ ਤੇ ਰਹਿ ਕਿ ਕੀਤਾ ਜਾਏ ਸਗੋਂ ਇਹ ਸਥਿਤੀ ਚੋਂ ਗੁਜ਼ਰਦਿਆਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਕ ਮਿਸਾਲ ਪੇਸ਼ ਹੈ:-

”ਮੁਸਤਕਬਿਲ ਨਵੀਂ ਨਸਲ ਲੈ ਸਿਰ ਭਾਰ
ਇਤਿਹਾਸ ਲੀਰਾਂ ਚੁੱਕੀ ਅਤੀਤ ਵੱਲ ਕੂਚ ਕਰਦਾ
ਅਗਿਓਂ ਦੀ ਲੰਘ ਰਿਹਾ ਸੀ

ਕਹਿੰਦੇ ਜੰਗ ਸੀ ਕੋਈ ਚੱਲ ਰਹੀ-
ਲੰਘਦੇ ਮਿਜ਼ਾਈਲ ਦੀ ਛਾਂ 'ਚ ਖੜ੍ਹਾ
ਮੈਂ ਕਵਿਤਾ ਲਿਖ ਰਿਹਾ ਸੀ

ਉਸ ਗ੍ਰਹਿ ਤੋਂ ਇਸ ਗ੍ਰਹਿ 'ਚੋਂ ਉਸ ਗ੍ਰਹਿ ਵੱਲ।।।।
ਮੈਂ ਫੇਰ ਕਿਸੇ ਨਵੇਂ ਜੁਗ 'ਚੋਂ ਲੰਘ ਰਿਹਾ ਸੀ

(ਉਹੀ, ਪੰਨੇ, 95-96)

ਉਪਰੋਕਤ ਸਤਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਹ ਸਵਾਲ ਉਜਾਗਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜੰਗਾਂ ਦੇ ਮਾਹੌਲ 'ਚੋਂ ਗੁਜ਼ਰਨਾ ਇਨਸਾਨ ਦੀ ਕਿੰਨੀ ਵੱਡੀ ਤ੍ਰਾਸਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਕਿਹੜੇ ਭਵਿੱਖ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ ? ਇਹ ਪੁਸ਼ਨ ਸ਼ਾਇਰ ਨੇ ਸਿੱਧੇ ਤੌਰ ਤੇ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਲੇਕਿਨ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚੋਂ ਸੁੱਤੇ ਸਿੱਧ ਉਜਾਗਰ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਹੀ ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਰੂਪ-ਵਿਗਿਆਨਕ ਸਿਰਜਣਾ ਦੀ ਪੱਧਰ ਹੈ। ਇਹੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚਲਾ ਸੁਹਜਾਤਮਕ ਪ੍ਰਤੱਖਣ ਹੈ ਜੋ ਪ੍ਰਤੱਖਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਕਥਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਰਿਹਾ। ਇਸ ਪ੍ਰਤੱਖਣ ਵਿਚ ਨਵੀਂ ਚੇਤਨਾ ਵੀ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਹੈ।

ਸ਼ਾਇਰ ਅਨੁਸਾਰ ਅਜ ਇਨਸਾਨ ਇਕ ਨਵੀਂ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜੰਗੀ ਮਾਹੌਲ 'ਚੋਂ ਗੁਜ਼ਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਜ਼ਾਹਿਰ ਹੈ, ਇਸ ਮਾਹੌਲ 'ਚੋਂ ਜਿਹੜੀ ਕਵਿਤਾ ਸਿਰਜੀ ਜਾਏਗੀ ਉਸਦੀ ਚੇਤਨਾ ਪਹਿਲੀ ਕਵਿਤਾ ਨਾਲੋਂ ਵੱਖਰੀ ਹੋਵੇਗੀ। ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਦੇ ਮਾਹੌਲ 'ਚੋਂ ਗੁਜ਼ਰਦਿਆਂ ਸ਼ਾਇਰ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਦੇ ਮਹੱਤਵ ਵਾਲੀ ਕਵਿਤਾ ਸਿਰਜਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮਿਜ਼ਾਈਲ ਦੀ ਛਾਂ 'ਚ ਖੜ੍ਹਾ ਉਹ ਬਿਲਕੁਲ ਵੱਖਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਸਿਰਜਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਵਿਅੰਗਾਤਮਕ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਹੈ। ਇਹ ਸਥਿਤੀ 'ਕੁਦਰਤ' ਕਿਤਾਬ ਵਿਚ ਸਿਰਜਤ ਕਵਿਤਾ ਤੋਂ ਬਿਲਕੁਲ ਵੱਖਰੀ ਹੈ। ਜਿਥੇ ਉਸ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਸ਼ਾਇਰ ਕੁਦਰਤ ਨਾਲ ਰਾਬਤਾ ਜੋੜਦਾ ਸੀ, ਉੱਥੇ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਕਿਤੇ ਕਿਤੇ ਇਹ ਰਾਬਤਾ ਟੁੱਟਦਾ ਹੈ। ਸ਼ਾਇਰ ਇਹ ਰਾਬਤਾ ਤੋੜਣਾ ਨਹੀਂ ਚਾਹੁੰਦਾ ਲੇਕਿਨ ਵਰਤਮਾਨ ਜੰਗ ਦੇ ਮਾਹੌਲ 'ਚ ਉਸ ਤੋਂ ਟੁੱਟ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਕੁਦਰਤ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ 'ਚ ਨਿਕਲਿਆ ਘਰ ਖ਼ਾਲੀ ਹੱਥ ਮੁੜਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚਾਰ ਦੀ ਪ੍ਰੋੜ੍ਹਤਾ ਲਈ ਵਰਿੰਦਰ ਦੀ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਦੀ ਕਵਿਤਾ 'ਮੇਰੇ ਕੋਲੋਂ' ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਸਤਰਾਂ ਪੇਸ਼ ਹਨ :-

''ਮੇਰੇ ਕੋਲੋਂ
ਚੁੰਗੀਆਂ ਭਰਦਾ ਹਿਰਨ
ਨਹੀਂ ਫੜਿਆ ਜਾਂਦਾ

ਚੱਟਾਨ'ਚ ਸਿਰ ਮਾਰਦਾ
ਸਮੁੰਦਰ ਸਾਂਭ ਨਾ ਹੁੰਦਾ
ਫੁੱਲ ਦੀ ਉਦਾਸੀ ਨਹੀਂ ਚੁਰਾਈ ਜਾਂਦੀ

.....

ਉਹ ਬੱਸ ਅੰਧਾ ਧੁੰਦ
ਬੇਲਗਾਮ ਘੋੜਾ ਦੁੜਾਉਂਦਾ
ਕਿਤੇ ਨਾ ਅਪੜਦਾ

ਬੱਕ ਹਾਰ
ਘਰ ਮੁੜ ਸੁੰਝੇਂ ਕਮਰੇ 'ਚ ਭੌਂਦਾ

ਮੇਰੇ ਕੋਲੋਂ
ਕੁਝ ਨਾ ਫੜਿਆ ਜਾਂਦਾ''

(ਉਹੀ, ਪੰਨਾ,97)

ਇਹ ਉਹ ਸਥਿਤੀ ਹੈ ਜਦੋਂ ਸ਼ਾਇਰ ਅਮਨ ਦੀ, ਖੂਬਸੂਰਤੀ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਲਿਖਣੀ ਚਾਹੇ ਪਰ ਉਸ ਕੋਲੋਂ ਲਿਖੀ ਨਾ ਜਾਏ। ਕਲਮ ਉਹੀ ਕੁਝ ਲਿਖਦੀ ਹੈ ਜੋ ਉਸਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਪਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸ਼ਾਇਰ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਮੇਂ ਨਾਲ ਇਕ ਸੁਹਿਰਦ ਰਾਬਤਾ ਜੋੜਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਏਸ ਸੁਹਿਰਦ ਰਾਬਤੇ ਦੀ ਪਛਾਣ ਵਰਿੰਦਰ ਦੀ ਇਸ ਕਾਵਿ-ਪੁਸਤਕ 'ਚੋਂ ਸਹਿਜੇ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਇਕ ਉਦਾਹਰਣ ਉਸਦੀ ਇਕ ਕਵਿਤਾ 'ਕਲਮ' 'ਚੋਂ ਵੇਖੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ :-

”ਮੈਂ ਕਲਮ ਚੁੱਕੀ-
ਕਾਇਨਾਤ ਚੀਕ ਉੱਠੀ
ਅੱਖਾਂ ਸਾਹਵੇਂ ਗੁਬਾਰ ਉਠਿਆ
ਪੂਰੀ ਇਮਾਰਤ ਜਿਵੇਂ ਕੋਈ
ਮੇਰੇ ਤੇ ਆਣ ਡਿੱਗੀ

ਬੰਦ ਬਾਜ਼ਾਰ ਸੁੰਨਸਾਨ ਰਸਤੇ ਹਵਾ ਸੁਕੇ
ਭਾਰੇ ਬੂਟਾਂ ਦੀ ਵਾਜ ਕੰਨੀ ਪਵੇ
ਇੱਕ ਬਾਲ ਖੜ੍ਹਾ ਬੇਜਾਨ ਘੋੜੇ ਨੂੰ ਹੱਥ ਫੜੀ
ਕੰਬੇ ਵਿਲਕੇ ਮਾਂ ਲਈ

ਇੱਕ ਬਿਰਧ ਆਪਣੇ ਆਂਗਣ 'ਚ ਬੈਠਾ
ਐਲਬਮ 'ਚੋਂ ਤਸਵੀਰਾਂ ਵੇਖਦਾ
ਕੰਬਦੇ ਹੱਥਾਂ ਨਾ' ਐਲਬਮ ਭੁੰਜੇ ਧਰ ਰਿਹਾ
ਭਿੰਜੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਨਾ' ਦਿੱਸਹੱਦੇ ਨੂੰ ਤੱਕ ਰਿਹਾ”

(ਉਹੀ, ਪੰਨੇ, 100-01)

ਉਪਰੋਕਤ ਸਤਰਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਰੂਪ-ਵਿਗਿਆਨਕ ਧਰਾਤਲ ਪਛਾਣੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਕਵੀ ਐਸੀ ਕਵਿਤਾ ਲਿਖਣੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰੂਨੀ ਅਤੇ ਬਾਹਰੀ ਰੂਪ ਵਿਚ ਕਵਿਤਾ ਹੋਵੇ। ਵਰਿੰਦਰ ਲਈ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਰੂਪ ਬੜਾ ਮਹੱਤਵ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਸਥਿਤੀ ਤਕ ਪਹੁੰਚਣ ਲਈ ਸ਼ਾਇਰ ਜਦੋਂਜਹਿਦ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਕਿਸੇ ਛਿਣ ਨਹੀਂ ਪਹੁੰਚ ਸਕਦਾ ਤਾਂ ਕਵਿਤਾ ਲਿਖਣੀ ਵੀ ਮੁਲਤਵੀ ਕਰ ਦੇਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚਾਰ ਦੀ ਪ੍ਰੋੜਤਾ ਲਈ ਹੇਠ ਲਿਖਿਤ ਸਤਰਾਂ ਪੇਸ਼ ਹਨ :-

”ਨਜ਼ਮ ਜੇ ਟਲੀ
ਕਿਸ ਜੁਨੀ ਪਈ
ਕੱਟੀ ਪਤੰਗ ਡਾਲੀ ਫਸੀ
ਰੂਹ ਜ਼ਖਮ ਜਿਓਂ ਟੀਸ ਭਰਿਆ”

(ਉਹੀ, ਪੰਨਾ, 69)

ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਰੂਪ-ਵਿਗਿਆਨਕ ਪੱਧਰ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਆਂਤਰਿਕ ਬਣਤਰ ਨਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਪੱਧਰ ਕਵਿਤਾ ਨੂੰ ਤਾਂ ਹੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜੇ ਕਵੀ ਵਾਸਤਵਿਕ ਸਥਿਤੀ ਦੀ ਆਂਤਰਿਕ ਬਣਤਰ ਚੋਂ ਕੁਝ ਲਭ ਸਕੇ। ਏਹੋ ਜਿਹੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਸੂਝ, ਪਵਿੱਤਰਤਾ, ਸੁੰਦਰਤਾ, ਵਿਵੇਕ, ਰੂਹਾਨੀਅਤ ਅਤੇ ਆਨੰਦ ਇਕ ਦੂਜੇ ਵਿਚ ਘੁਲੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਏਹੋ ਜਿਹੀ ਕਵਿਤਾ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿਚ ਪਾਰਦਰਸ਼ੀ ਹੋਣ ਦਾ ਗੁਣ ਵੀ ਰੱਖਦੀ ਹੈ। ਵਰਿੰਦਰ

ਦੀ ਇਕ ਕਵਿਤਾ 'ਬੱਤਖਾਂ ਵਾਲੀ ਝੀਲ ਕੋਲ' ਵਿਚੋਂ ਰੂਪ ਵਿਗਿਆਨ ਦੀ ਇਹ ਪੱਧਰ ਪਛਾਣੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ।
ਮਿਸਾਲ ਲਈ ਇਸ ਕਵਿਤਾ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਸਤਰਾਂ ਪੇਸ਼ ਹਨ :-

”ਇੱਕ ਛਿਣ
ਸੁੱਖ-ਛਿਣ ਲੱਭਦਾ ਜਿਹਨੂੰ ਏਧਰ ਆਇਆਂ
ਜਗੂੰ ਬੁਝੂੰ ਕਰੇ ਜੁਗਨੂੰ ਕੋਲ ਮੇਰੇ

ਸਾਫ਼ ਪਾਰਦਰਸ਼ੀ ਛਿਣ
ਬੱਤਖਾਂ ਵਰਗਾ ਤ੍ਰਿਪਤ ਬੇਲਾਗ
ਝੀਲ ਪਾਣੀ ਜਿਹਾ ਠਹਿਰਿਆ

ਸ਼ੀਸ਼ਾ ਨਿਰਾ

(ਉਹੀ, ਪੰਨਾ, 66)

ਵਰਿੰਦਰ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਰੂਪ-ਵਿਗਿਆਨਕ ਪੱਧਰ ਦਾ ਇੱਕ ਲੱਛਣ ਇਹ ਵੀ ਹੈ ਕਿ ਨਜ਼ਮ ਵਿੱਚ ਹੀ ਸਭ ਕੁਝ ਪਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਨਜ਼ਮ ਦਾ ਵਸਤੂ ਅਤੇ ਰੂਪ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਘੁਲੇ ਮਿਲੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਦੋਹਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਤੋਂ ਵੱਖਰਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਵਸਤੂ ਅਤੇ ਰੂਪ ਦੀ ਇਸ ਅਦਵੈਤ ਨੂੰ ਸਿਰਜਣ ਸਦਕਾ ਹੀ ਵਰਿੰਦਰ ਰੂਪ-ਵਿਗਿਆਨਕ ਸ਼ਾਇਰ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਵਸਤੂ ਅਤੇ ਰੂਪ ਦੀ ਇਸ ਅਦਵੈਤੀ ਪੱਧਰ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਜਿਥੇ ਸਿਰਜਣਾ ਨਾਲ ਹੈ ਉਥੇ ਕਾਵਿ-ਸਿਧਾਂਤ ਨਾਲ ਵੀ ਓਨਾ ਹੀ ਹੈ। ਇਸ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਵਰਿੰਦਰ ਦੀ ਨਜ਼ਮ ਇਕੋ ਵੇਲੇ ਸਿਰਜਣਾ ਅਤੇ ਸਿਧਾਂਤ ਦੀ ਪੱਧਰ ਜੀ ਰਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਉਸ ਲਈ ਸਭ ਕੁਝ ਨਜ਼ਮ ਦੇ ਅੰਦਰ ਹੈ। ਨਜ਼ਮ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਸਭ ਖਲਾਅ ਹੈ। ਏਸ ਲਈ ਨਜ਼ਮ ਦੀ ਪਵਿੱਤਰਤਾ ਬਰਕਰਾਰ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਰੂਪ-ਵਿਗਿਆਨਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਨਜ਼ਮ ਜਾਂ ਸਾਹਿਤ ਸ਼ੁੱਧ ਰੂਪ ਹੈ। ਇਹ ਭਾਵੇਂ ਵਸਤੂ ਅਤੇ ਰੂਪ ਦੀ ਅਦਵੈਤ ਹੈ ਜਾਂ ਰੂਪ ਅਤੇ ਵਸਤੂ ਦੀ, ਪਰ ਨਜ਼ਮ ਵਿੱਚ ਸਭ ਕੁਝ ਰੂਪ ਹੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਕ ਮਿਸਾਲ ਪੇਸ਼ ਹੈ :-

”ਸਾਰਾ ਪਸਾਰਾ ਲਬਾਲਬ ਭਰਿਆ
ਥਾਂ ਨਾ ਸਮਾ ਲੱਭੇ ਘਟਨਾ ਨੂੰ ਘਟਣ ਲਈ

ਕੁਦਰਤ ਬੁਖਲਾਹਟ 'ਚ ਵੀ ਕੋਈ ਬੋਲ ਨਾ
ਉਸ ਕੋਲ ਜਾਓ ਹਰਿਆਓਲੇ 'ਚ ਉੱਤਰ ਜਾਓ
ਹੱਥ ਜੋੜੋ ਗਿੜਗਿੜਾਓ ਮੁੜ ਆਓ

ਸਿਰਫ਼ ਹੋਰ ਚੁੱਪ ਹੋਣ ਲਈ
ਤਿਆਰ ਹੋ ਜਾਓ”

(ਉਹੀ, ਪੰਨਾ, 57)

ਵਰਿੰਦਰ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚਲੀ ਕਾਵਿ-ਮੈਂ ਨਿਰੋਲ ਕਾਵਿਕ ਅਰਥਾਂ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਹੋਈ ਹੈ। ਇਸ ਕਾਵਿਕਤਾ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ੇ ਅਤੇ ਵਸਤੂ ਵਿਚਕਾਰ ਇੱਕ ਵਿੱਥ ਹੈ। ਵਸਤੂ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਕਾਵਿ-ਮੈਂ ਦੇ ਨਿਜੀ ਪਹਿਲੂ ਨਾਲ ਹੈ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ੇ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਕਾਵਿ-ਮੈਂ ਦੇ ਕਾਵਿਕ ਪਹਿਲੂ ਨਾਲ। ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਸ਼ਾਇਰ ਦੁਨੀਆ ਤੋਂ ਨਿਰਲੇਪ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨਾਲ ਜੁੜਦਾ ਹੈ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਸਿਰਜਤ ਕਾਵਿ-ਮੈਂ ਨਾ ਦੁਨੀਆ ਨਾਲ ਜੁੜਦੀ ਹੈ ਨਾ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨਾਲ। ਇਹ ਕਾਵਿ-ਮੈਂ ਦੁਨੀਆ ਤੋਂ ਵੀ ਨਿਰਲੇਪ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸਦਾ ਕਾਵਿਕ ਹਿੱਸਾ ਆਪਣੇ ਆਪ ਤੋਂ ਵੀ ਨਿਰਲੇਪ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਅਤਿ ਦਰਜੇ ਦੀ ਨਿਰਲੇਪਤਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਸਿਰਜਿਤ ਕਾਵਿ-ਮੈਂ ਹਵਾ ਵਾਂਗ ਆਜ਼ਾਦ ਹੈ। ਅਸਲ ਵਿਚ ਇਹ ਕਿਸੇ ਕਾਵਿਕ ਛਿਣ ਦੀ ਐਸੀ ਅਵਸਥਾ ਹੈ ਜੋ ਸਮੇਂ, ਸਥਾਨ ਅਤੇ ਸਥਿਤੀ ਤੋਂ ਆਜ਼ਾਦ ਹੈ। ਕਵੀ ਨੂੰ ਹਰ ਵੇਲੇ ਐਸੇ ਛਿਣ ਦੀ ਉਡੀਕ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਅਸਲ ਵਿਚ ਕਾਵਿਕ ਛਿਣ ਦੀ ਉਡੀਕ ਹੈ ਜਿਸਦਾ ਸੰਬੰਧ ਫੇਰ ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਰੂਪ ਨਾਲ ਜਾ ਜੁੜਦਾ ਹੈ। ਇਹੀ ਅਸਲ ਵਿਚ ਕਾਵਿ-ਆਨੰਦ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਹੈ ਜੋ ਹਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਸੀਮਾ ਤੋਂ ਆਜ਼ਾਦ ਹੈ। ਮਿਸਾਲ ਵਜੋਂ 'ਮੇਰਾ ਕੋਈ ਹਿੱਸਾ' ਨਜ਼ਮ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਸਤਰਾਂ ਪੇਸ਼ ਹਨ :-

”ਮੇਰਾ ਕੋਈ ਹਿੱਸਾ
ਹਰ ਨੁਕਤੇ ਹਰ ਮੋੜ ਹਰ ਵੇਲੇ
ਸਹੀ ਹੁੰਦਾ

ਹਰ ਨੁਕਤੇ ਹਰ ਮੋੜ ਵੇਲੇ
ਮੈਂ ਉਸ ਤੋਂ ਮਾਤ ਖਾਂਦਾ

ਕੋਈ ਕਾਬੂ ਨਾ ਮੇਰਾ ਮੁਕਤ ਮਰਜ਼ੀ, ਉਹ-
ਹਵਾ ਦਾ ਬੁਲ੍ਹਾ ਆਜ਼ਾਦ ਮੈਂ ਰੁੱਖ ਥਿਰ ਖੜ੍ਹਾ
ਬੇਵਕਤੇ ਉਹਦੇ ਬਪੇਤੇ ਉਡੀਕਦਾ”

(ਉਹੀ, ਪੰਨਾ, 56)

ਵਰਿੰਦਰ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਰੂਪ ਵਿਗਿਆਨਕ ਕਾਵਿ-ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿਚ ਖਾਮੋਸ਼ੀ ਦਾ ਬੜਾ ਵੱਡਾ ਹੱਥ ਹੈ। ਸ਼ਾਇਰ ਖਿਆਲ ਬਾਰੇ ਨਹੀਂ ਸੋਚਦਾ ਸਗੋਂ ਖਿਆਲ ਉਸਨੂੰ ਗੁਦਗੁਦੀ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਖਿਆਲ ਆਪ ਉਤਰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਅਜਨਬੀ ਰੋਮਾਂਸ ਭਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕਵਿਤਾ ਰਹੱਸਮਈ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਪਾਠਕ ਨੂੰ ਸੋਚਣ ਲਈ ਵੀ ਮਜਬੂਰ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਏਹੋ ਜਿਹੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚਲੀ ਕਾਵਿ-ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿਚ ਪਾਠ, ਸੋਚ, ਸੁਪਨਾ, ਖਿਆਲ, ਕਲਪਨਾ ਸਭ ਨਾਲ ਨਾਲ ਤੁਰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਨਾਲ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚਲੀ ਪਾਠ-ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਸਿਰਜਣ-ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਤੋਂ ਵੀ ਜਟਿਲ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਪਾਠ ਸਿਰਫ਼ ਪੜ੍ਹਣ-ਯੋਗ ਨਾ ਰਹਿ ਕਿ ਲਿਖਣ-ਯੋਗ ਵੀ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਵਿਤਾ ਰੂਪ ਦੀਆਂ ਕਈ ਪਰਤਾਂ ਉਜਾਗਰ ਕਰਦੀ ਚਲੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਸੰਦਰਭ ਵਿਚ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਦੀ ਇੱਕ ਕਵਿਤਾ 'ਸ਼ੀਸ਼ੇ 'ਚ ਛਾਲ' ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਸਤਰਾਂ ਪੇਸ਼ ਹਨ :-

”ਗੁਦਗੁਦੀ ਕਰਦਾ ਖਿਆਲ

ਜਾਂ ਸੁੱਖ ਸਿਖਰੀਂ ਜਿਉਂ
ਮੈਂ ਚੜ੍ਹਨ ਲੱਗਾ
ਭਰ ਜਾਂਦਾ ਰੋਮਾਂਸ ਨਾ'

.....

ਕੱਲ੍ਹ ਹੀ
ਮੂੰਹ ਵੇਖਦਿਆਂ
ਮੈਂ ਸ਼ੀਸ਼ੇ 'ਚ ਛਾਲ ਮਾਰੀ-

ਮਰਨੋਂ ਬਾਅਦ ਦੇ
ਰਹੱਸ ਦਾ ਪਤਾ ਚੱਲ ਗਿਆ

(ਉਹੀ, ਪੰਨਾ, 18)

ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਰੂਪ-ਵਿਗਿਆਨਕ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿਚ ਕਾਵਿ-ਸਿਰਜਣ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦਾ ਬੜਾ ਵੱਡਾ ਰੋਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਬਿਲਕੁਲ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਦੇਹ ਤੋਂ ਪਾਰ ਜਾਣ ਲਈ ਗੁਜ਼ਰਨਾ ਤਾਂ ਦੇਹ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਵਰਿੰਦਰ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਵੀ ਦੇਹ ਤੋਂ ਪਾਰ ਜਾਣ ਦੇ ਸਫ਼ਰ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ ਲੇਕਿਨ ਇਸ ਸਫ਼ਰ ਵਿਚ ਦੇਹ ਦੀ ਹੋਂਦ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦਾ ਮਹੱਤਵ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਬਸ ਇਹੀ ਕਾਵਿ-ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦਾ ਸੱਚ ਵੀ ਹੈ। ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਰੂਪ ਤੱਕ ਪੁੱਜਣ ਲਈ ਲੰਘਣਾ ਤਾਂ ਕਾਵਿ-ਸਿਰਜਣ-ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਚੋਂ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਸੰਰਚਨਾਵਾਦੀ ਮਾਰਕਸਵਾਦੀ ਚਿੰਤਕ ਪੀਰੇ ਮਾਸ਼ੇਰੀ ਦਾ ਕਾਵਿ-ਉਤਪਾਦਨ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ ਵੀ ਇਹੀ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਵਰਿੰਦਰ ਦੀ ਕਵਿਤਾ 'ਜਾਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ' ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਇਸ ਕਾਵਿ-ਸਿਧਾਂਤ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾਤਮਕ ਮਿਸਾਲ ਹੈ :-

” ਦੇਹ-ਕੈਦ ਕਰਮ-ਕੈਦ ਤੋਂ
ਇਕ ਛਿਣ ਲਈ
ਬਾਹਰ ਆਉਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ-

ਮੈਨੂੰ ਇੱਕ ਗੀਤ ਯਾਦ ਆਉਂਦਾ
ਦੋ ਆਂਸੂ ਲੁੜਕਦੇ
ਇੱਕ ਫੁੱਲ ਖਿੜਿਆ ਕੱਲਾ ਕਾਰਾ
ਗੁਆਚਿਆ ਬੱਚਾ
ਬਾਰੀ ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਤੇ ਹੁੰਦੀ
ਪੋਲੀ ਮੀਂਹ-ਦਸਤਕ

.....

ਦੂਰ ਗੁਬਾਰ 'ਚ ਉੱਡਦੀ
ਕਣ ਕਣ ਰੇਤ ਵਿਚ
ਫੈਲਿਆ ਵੱਸਿਆ ਮੈਂ

(ਉਹੀ, ਪੰਨਾ, 31)

ਵਰਿੰਦਰ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਇੱਕ ਹੋਰ ਲੱਛਣ ਇਸਦੀ ਸੰਵਾਦ-ਸਿਰਜਣ ਵਿਧੀ ਦਾ ਵੀ ਹੈ। ਇਸਦੀ ਕਵਿਤਾ ਸਿਧਾਂਤ ਅਤੇ ਵਿਹਾਰ ਵਿਚ, ਸਾਹਿਤ ਅਤੇ ਯਥਾਰਥ ਵਿਚ, ਕਾਵਿ ਅਤੇ ਵਾਸਤਵਿਕਤਾ ਵਿਚ, ਕਾਵਿ-ਮੈਂ ਅਤੇ ਕਾਵਿ-ਤੂੰ ਵਿਚ, ਕਾਵਿ-ਮੈਂ ਅਤੇ ਕਾਵਿ-ਮੈਂ ਵਿਚ ਸੰਵਾਦ ਸਿਰਜਦੀ ਹੈ। ਏਸ ਸੰਵਾਦ ਦੀ ਵੱਡੀ ਮਿਸਾਲ ਉਸਦੀ ਕਵਿਤਾ 'ਸਭ ਕੁਝ ਸ਼ੇਕਸਪੀਅਰ, ਸਭ ਕੁਝ' ਵਿਚ ਮਿਲਦੀ ਹੈ :-

”ਪਿਦਰਮ ਸੁਲਤਾਨ ਬੁਦ
ਪਿਦਰਮ ਸੁਲਤਾਨ ਬੁਦ
ਪਰ... ਪਰ ਮੈਂ ਕੌਣ

ਸਮੁੰਦਰ ਜਾਨਿਬ ਜਾਂਦਾ ਕਤਰਾ ਪੁੱਛੇ
ਹਿਜਰਤ ਦੀ ਗਰਦਿਸ਼ 'ਚ ਘਿਰਿਆ
ਕਿਣਕਾ ਪੁੱਛੇ:
ਮੈਂ ਕੌਣ ?

ਏਨੇ ਸਾਰੇ ਨਾਂ
ਬਾਵਜੂਦ ਬੇਵਜੂਦ ਵਸਤਾਂ ਦੇ ਨਾਂ
ਪਰ ਜੰਗਲੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਫੁਲਾਂ ਦੇ ਨਾਂ...?
ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਹਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ
ਅਜੇ ਵੀ ਆਪਣੇ ਨਾਂਅ?

'ਵਟ ਲਾਈਜ਼ ਇਨ ਏ ਨੇਮ?

(ਉਹੀ, ਪੰਨੇ, 29-30)

ਵਰਿੰਦਰ ਦੀ ਇਸ ਕਾਵਿ-ਪੁਸਤਕ ਵਿਚਲੇ ਰੂਪ-ਵਿਗਿਆਨ ਦੀ ਪੱਧਰ ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ-ਸਿਰਜਣਾ ਵਿਚ ਵੀ ਪਛਾਣੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਰੂਪ -ਵਿਗਿਆਨੀ ਆਪਣੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਸਾਧਾਰਣ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਪਰਾਹਨ (deviation) ਰਾਹੀਂ ਕਾਵਿ-ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਸਿਰਜਣ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਕਾਵਿ-ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਇਸ ਪੱਧਰ ਨੂੰ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਅਜਨਬੀਕਰਨ (defamiliarization or estrangement) ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਜਨਬੀਕਰਨ ਦੀ ਵਿਧੀ ਰਾਹੀਂ ਕੋਈ ਵੀ ਸ਼ਾਇਰ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚਲੀ ਕਾਵਿ-ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਨੂੰ ਦੀਦਾਰ ਯੋਗ ਬਣਾ ਦੇਂਦਾ ਹੈ। ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਸਾਧਾਰਣ ਸ਼ਬਦ ਵੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਢਲ ਕੇ ਅਜਨਬੀ ਅਤੇ ਕਾਵਿਕ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਵਰਿੰਦਰ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਸਾਧਾਰਣ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਅਜਨਬੀਕ੍ਰਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਪਹਿਲੀ ਗੱਲ ਪੁਸਤਕ ਦਾ ਸਿਰਲੇਖ ਵੀ ਆਪਣੇ ਆਪ

ਵਿਚ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਅਜਨਬੀਕਰਨ ਵੱਲ ਸੰਕੇਤ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਖੰਭ, ਘੋੜਾ, ਵਾਲਾ ਆਦਿ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਸਾਧਾਰਣ ਸ਼ਬਦ ਹਨ। ਘੋੜੇ ਨੂੰ ਖੰਭ ਲਾ ਕੇ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਅਜਨਬੀਕਰਨ ਕਰ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਈ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਇਹ ਜੁਗਤ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਵੇਖੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਤੋਂ ਇਹ ਸਿੱਟਾ ਕੱਢਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਵਰਿੰਦਰ ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਰੂਪ ਬਾਰੇ ਬੜਾ ਚੇਤੰਨ ਸ਼ਾਇਰ ਹੈ। ਇੱਕ ਮਿਸਾਲ ਪੇਸ਼ ਕਰਨੀ ਚਾਹਵਾਂਗੀ:-

”ਉਹਨੇ ਜੀਣ ਲਈ
ਛੇਵੇਂ ਫਲੋਰ ਤੋਂ ਛਾਲ ਮਾਰੀ
ਸੱਤਵੇਂ ਤੇ ਜਾ ਡਿੱਗਾ

ਸ਼ਹਿਰ ਸਿਰ ਭਾਰ ਤੁਰ ਰਿਹਾ ਸੀ
ਸ਼ਹਿਰ ਪੂਰਾ ਪਾਰਸ ਸੀ

ਜੇ ਵੀ ਸ਼ੈ
ਸ਼ਹਿਰ ਨੂੰ ਛੋਹੰਦੀ
ਸੋਨਾ ਹੋਈ ਜਾਂਦੀ

ਘੋੜੇ ਸਿਰ ਭਾਰ ਰੀਂਗਦੇ
ਕੀੜੀਆਂ ਸਿਰ ਭਾਰ ਦੋੜਦੀਆਂ”

(ਉਹੀ, ਪੰਨਾ, 82)

ਕੁਲ ਮਿਲਾ ਕੇ ਖੰਭਾ ਵਾਲਾ ਘੋੜਾ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਨਾਲ ਵਰਿੰਦਰ ਨੇ ਕਵੀ-ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦਾ ਬੜਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਣ ਸਫ਼ਰ ਤੈਅ ਕੀਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕਾਵਿ-ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਪੱਧਰ ਨੂੰ ਵੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ ਹੈ।
